

THEOLOGIA PRACTICA

Balogh Péter*

Székesfehérvár

Pál, a hozzánk hasonló Az apostol személyiségrajza

Bevezetés

Pál apostol életművének szakirodalmi rendkívül széles körű és több területre kiterjedő. Peter Wick ezen munkák olyan rendszerezését javasolja, amely négyféle megközelítést tükröz:

„1. Pál, az Isten által *elbívott* ember; 2. Pál, az Újszövetség több levelének *ékeesszó* szerzője; 3. Pál, az éles elméjű *teológus*; 4. Pál, a *misszionárius*.”¹

Bármely megközelítést választjuk, az apostol kiemelkedő szerepe és egyéni érdemei megkérdőjelezhetetlenek. Személye már élete idején is óhatatlanul a figyelem középpontjába került, s meghatározó szerepét csak erősítette az utókor emlékezete. Az életét és tanítását feldolgozó tanulmányok méltán emelik magasra mind hitéletének példáját, mind pedig teológusi, szónoki, közösségi és módszertani érdemeit. Dolgozatunkban Pál apostol mindezen kiválóságai között megjelenő emberi karakterét kívánjuk megragadni, és tisztelettel adózva életműve előtt tudhatjuk, hogy ő maga is Isten kegyelmére támaszkodott (1Kor 15,10), és példájával nem az emberek fölé kívánt emelkedni, hanem követhető mintát törekedett mutatni.

Mi is hozzáátok hasonló emberek vagyunk (ApCsel 14,15)² – mondja Pál és Barnabás az őket felmagasztaló tömegnek. Ezt a mondatot idézi címünk is, hogy jelezze az apostol törekvését. Ő nem kiválóságként, hanem emberként kínál kapcsolópon-

* Balogh Péter (Miskolc, 1977) Miskolcon szerzett mérnök–informatikus MSc oklevelet 2000-ben. A műszaki pálya mellett Budapesten a Baptista Teológiai Akadémián végezte teológusi MA tanulmányait 2012-ben. Szolgálati területe az igehirdetés és tanítás, amelyet elsősorban a Miskolci Keresztyén Testvérgyülekezetben és a Székesfehérvári Baptista Gyülekezetben gyakorol. 2018 óta vezeti a Székesfehérvári Langham Igehirdető Klubot. Nő, három gyermek édesapja.

¹ Wick, Peter: *Pál. A keresztyénség tanítója*. Ford. Gromon András. Kálvin Kiadó, Budapest 2007, 13. (A dőlt kiemelés a szerzőtől való.)

² A bibliai idézetek, amennyiben ezt külön utalás nem jelzi, a Magyar Bibliatársulat megbízásából készült és 2002-ben kiadott fordításból valók.

tot, és ebben a tekintetben példája mindenki számára elérhetővé válik. A valódi mesterekhez hasonlóan mer elénk állni: *Legyetek követőim, testvéreim, és azokra figyeljetelek, akik így élnek, ahogyan mi példát adtunk nektek* (Fil 3,17).

Arra is felfigyelhetünk, hogy a fent idézett helyeken az apostol többes számot használ, mint sokszor, amikor a szolgálatáról beszél (ld. pl. 1Kor 1,23; 2Kor 4,5; Kol 1,28; 4,3). Mintha csak széttárná karjait, hogy bemutassa a mellette álló társakat, akiket hasonlóan jó szívvel ajánl. Nem sajátítja ki munkája gyümölcsét, és nem abszolutizálja saját módszereit. Olyan utat mutat, amely emberek között vezet többféle módon. Egyéni hitéleti gyakorlatát nem foglalja tanításba, tudván, hogy *a nekünk adatott kegyelem szerint különböző ajándékaink vannak, eszerint szolgálunk* (Róm 12,6).

A következőkben megvizsgáljuk, mi módon lehetünk Pál „követői”, hogyan nyerhetünk alapelveket élete példájából, még ha elhívásunk, adottságaink, személyiségünk és vérmérsékletünk nagyon különbözhetnek is az övétől. Vizsgálódásunk során a Pál körül formálódott kapcsolati hálót is szem előtt tartjuk, hiszen az apostol, mint mindnyájan, kapcsolatai által is jellemezhető. Társai körében magunkra ismerünk, akik hozzánk hasonló emberek voltak, s kétezer év távlatból is eleven példájuk bátorít, hogy legyünk mi is hasonlók hozzájuk.

Pál személyisége

A továbbiakban megkíséreljük felvázolni Pál apostol személyiségjegyeit, és arra is keresünk majd választ, hogy mennyire tekinthető állandónak az ember lelki karaktere, illetve hogy Pál esetében milyen változások figyelhetők meg megterését követően.

Ole Hallesby norvég teológus *Személyiségtípusok* című, magyarul is megjelent könyvében az emberi temperamentum Hippokratész által leírt, majd Galenus által kidolgozott négy kategóriáját – szangvinikus, melankolikus, kolerikus és flegmatikus – vizsgálja biblikus nézőpontból. „Az apostolok között Pál a kolerikus”³ – írja, miután részletes bemutatását adja ennek a személyiségtípusnak.⁴

³ Hallesby, Ole: *Személyiségtípusok. Adottságaink és amit velük kezdhettünk*. Ford. Jurány György. Harmat Kiadó, Budapest 2002, 58.

⁴ A hippokratészi–galenusi tipológián kívül számos osztályozás létezik a különböző temperamentumokat illetően. Ld. Halász László – Marton L. Magda: Előszó. In: Halász László – Marton L. Magda (szerk.): *Típustanok és személyiségvonások*. Ford. Czigler István, Faragó Klára, Freisinger Ferenc, Kulcsár Zsuzsanna, László János, Téti Sarolta, Várkonyi Zsuzsa. Gondolat, Budapest 1978, 5–38. Esetünkben nem cél a személyiségtípusok behatóbb vizsgálata, így ezt a széles körben ismert és a későbbi típustanok alapjául is szolgáló modellt választva tekintjük át Pál személyiségének főbb jellemvonásait.

„A kolerikus természetében az akarat az uralkodó elem. Minden benyomásra az akarat reagál először. Ha a kolerikus tapasztal valamit, az azonnal valamilyen elhatározást vált ki bene, és az elhatározást általában cselekvés követi. Ha a szangvinikus a derűs, a melankolikus a szenvedő, akkor a kolerikus a tevékeny vagy praktikus temperamentum. [...] Számára az élet munka és tevékenység.”⁵

A kolerikus alkatú ember jellemző erőssége, hogy akaratereje szilárd, az életben gyakorlatias, éles elméjű, szorongatott helyzetben éber és bátor, nem ijed meg a kellemetlenségektől. Gyengéi azonban, hogy érzelmileg kemény, viharos és heves, túlságosan öntudatos, gőgös és uralomvágyó.⁶ Hallesby kiemeli, hogy a kolerikus ember gyakorlatiassága révén hamar képes munkatárssá válni, s mivel tipikus vezetői alkat,

„[...] nemcsak maga tevékeny, hanem másokat is tette ösztönöz. Mint kereszténynek különös adottsága van arra, hogy másokat munkára bírjon.”⁷

Ha nem is tölt be formálisan vezetői pozíciót, gyakran informális vezetője a különböző csoportoknak. Mindig aktív, de ezért türelmetlen is, és könnyen konfrontálódik azokkal, akik nem értik céljait, vagy éppen akadályozzák őt. A Hallesby által jellemzett személyiségtípus valóban sok tekintetben ráillik az apostolra.

Pablo Martínez Vila spanyol pszichiáter erre hívja fel a figyelmet *Imádság és lelki alkat* című könyvében:

„Mikor egy konkrét pszichológiai típusról beszélünk, a fő funkciókra célzunk, amelyik a legtermészetesebb módon reagál. De ez semmiképpen nem jelenti azt, hogy a többi funkció hiányzik belőle. Egész egyszerűen csak kevésbé fejlett.”⁸

Mindnyájan különbözőek vagyunk, és még önmagunkon is tapasztalhatjuk a különféle típusjelek bizonyos arányú keveredését. Ez elfogadásra int egymás és magunk tekintetében, de semmiképp nem jelenti azt, hogy elnézőek legyünk saját hibáinkkal szemben.

Masznyik Endre úgy jellemzi Pál apostolt az ő életéről és leveleiről írt nagyívű munkájában, mint aki egyaránt hordoz szangvinikus és kolerikus személyiségjegyeket:

⁵ Hallesby, Ole: *i. m.* 48.

⁶ Ld. uo. 48–53.

⁷ Uo. 57.

⁸ Martínez Vila, Pablo: *Imádság és lelki alkat*. Ford. Tóth Eszter. Harmat Kiadó, Budapest 1994, 12. Martínez konkrétan a Jung-féle osztályozást (introvertált, extravertált és azokon belül gondolkodó, érző, érzékelő és intuitív típus) tárgyalja könyvében, de megállapításai általánosan vonatkoznak a személyiségtípusokra.

„[...] mint ezt leveleiből tudjuk, egyike volt a legingerlékenyebb, a külső benyomások iránt legfogékonyabb szellemeknek. [...] Igen, az ő benső életét nem a fenséges nyugalom és a kedélyelemek harmonikus egyensúlya, hanem az érzelmek és indulatok contrastja jellemzik. A harag és szeretet, gyanú és bizalom, mérséklet és kiméletlenség egymást váltja nála. A mondat elején haragos s mire a mondat végére ér, már csupa szelidség.”⁹

Példákat is említ drasztikus kifakadásaira (Gal 4,19; 1Kor 4,13), maró gúnyolódására, amellyel vérig tud sebezni (1Kor 4,3,8), sőt mentetegetőzésére is, amikor az apostol némelykor odáig is eljut, hogy megbánja, amit tett, és finomít szavain, nehogy valamiképpen félreértsék indulatát (2Kor 2,4; Gal 4,20).¹⁰ Azonban Masznyik Endre hozzáfűzi ezekhez:

„De általában több a fény leveleiben, mint az árny, uralkodó alaphangja mindvégig a szeretet marad.”¹¹

Martínez így ír a személyiségjegyek árnyoldalairól:

„Minden temperamentumnak megvan a színe és a fonákja. [...] egyik temperamentum sem jobb, mint a másik. Mindegyiknek vannak a hívő élet szempontjából csodálatra méltó és kritikus pontjai egyaránt. Az Úr így tud használni minket, ahogy vagyunk, erényeinkkel és hibáinkkal együtt. S nagyon gyakran nem a hibáink ellenére használ, hanem éppen azok *által*.”¹²

Otto Kroeger és Janet M. Thuesen szerzőpáros pedig kiemeli:

„[...] a lélektani típusok világában a végletekig fokozott erősségünk a hátrányunkká válik. [...] Ha egy preferenciánk túl domináns vagy túl egyértelműen meghatározott, inkább átok lehet, mint áldás.”¹³

Ahogy fentebb is láttuk, a pszichológiai típusok kutatói rámutatnak, hogy minden ember összetett személyiség, senkit nem lehet egy bizonyos típus kereteibe zárni. Pál apostol jellemzésekor is tanácsos kerülnünk az általánosítást, noha főbb személyiségjegyei jól körvonalazhatóak. Ám ezen belül is igaz a megál-

⁹ Masznyik Endre: *Pál apostol élete és levelei. I. Pál apostol élete*. A szerző sajátja. Wigand F. K. Könyvnyomdája, Pozsony 1894, 142.

¹⁰ Uo. 142–143.

¹¹ Uo. 143.

¹² Martínez Vila, Pablo: *i. m.* 21–22. (A *dólt* kiemelés a szerzőtől való.)

¹³ Kroeger, Otto – Thuesen, Janet M.: *Mások vagyunk – együtt működünk*. Ford. Kós Judit. Ursus Libris, Martonvásár 2017, 64.

lapítás, hogy miközben jellemző „típusunk valószínűleg életünk végéig ugyanaz marad, a preferenciáink erőssége jelentős mértékben változhat”.¹⁴

Pállal a Biblia egyik igen megrázó fejezetében találkozunk először. Az akkor még zsidó nevén Saulként emlegetett ifjú törvénytudó végignézte István vértanúhalálát: *egy akarattal rárobantak; azután kiűzték a városon kívülre, és megkövezték. A tanúk pedig felsőruháikat egy Saul nevű ifjú lába elé tették le* (ApCsel 7,57–58). Ekkor még *egyértérett István kivégzésével* (8,1), sőt teljes erővel kivette részét az induló keresztyénüldözésből: *Saul pedig pusztította az egyházat, házról házra járt, férfiakat és nőket hurcolt el, és börtönbe vetette őket* (8,3). A jeruzsálemi vallási politika befolyásos alakjaként bejárása volt a főpaphoz, hatalmat és embereket kapott tervei megvalósításához.

Noha előmenetele nyilván személyes karriercéljaival is egyezett, mindezt nem megalkuvó szívvel tette; így szolgált Istent addigi tudása és hite szerint: *Mert ballagtatók: milyen volt az én egykori magatartásom a zsidóság körében, hogy féktelenül üldöztem az Isten egyházát, és pusztítottam azt. És a zsidó hűbűségben sok kortársamat felülmúltam népem körében, minthogy fölöttébb buzgó rajongója voltam atyáim hagyományainak.* (Gal 1,13–14)

Damaszkuszi útja előtt olyan megbízólevelet kapott a vallási vezetőkől, ami igen széles hatáskörrel ruházta őt fel (ApCsel 9,1–2). Ez a levél jelképes oklevélként foglalta össze addigi életét, irányultságát, céljait, személyiségét és kapcsolatait. De útban Damaszkusz felé olyan hatás érte, amely teljesen megváltoztatta élete további menetét. Megtérésének történetét háromszor olvashatjuk az Újszövetségben,¹⁵ s ez önmagában is hangsúlyozza élete fordulatainak a fontosságát, amelynek következtében az egyház üldözőjéből Krisztus hű szolgájává lett.

Ezt az eseményt mint „pálfordulást” a közvélekedés gyakran azonosítja egy hirtelen végbemenő, mindenre kiterjedő változással. A következőkben mérlegre tesszük e vélekedést, és megvizsgáljuk, hogy a megtérés milyen változásokat idézett elő Pál életében, s hogy ez mennyiben formálta át személyiségét és kapcsolatait.

Megtérésének konzekvenciái

Vető Lajos valláslélektani kutatásában a megtéréssel kapcsolatos lélektani jelenségeket vizsgálva a következő megállapításra jut:

„A hirtelenség mozzanata nagyon külsőséges, sőt mellékes ismertetőjele a megtérésnek. A látszólag hirtelen változást éveken át tartó csendes belső növekedés

¹⁴ Kroeger, Otto – Thuesen, Janet M.: *i. m.* 65.

¹⁵ Lukács elbeszélésében: ApCsel 9,1–31; valamint Pál beszámolóit idézve: ApCsel 22,1–16; 26,9–20.

előzte meg ilyenkor is, Pál apostolnál, Augustinusnál, Luthernél és másoknál is. [...] hirtelen megtérés esetén hosszabb öntudatlan vagy félig öntudatos érlelődési folyamat gyümölcssei tudatosultak.”¹⁶

Nem ismerjük pontosan, milyen hatások érték Pált a megtérése előtt, de feltételezhetően részt vett az Istvánnal folytatott vitában, ahol írástudó társaival *nem tudtak szembeállni azokkal a bölcsességgel és Lélekkel, amellyel beszélt* (ApCsel 6,10).¹⁷ Talán jelen volt István kihallgatásán is, amikor a hamis vádak után *a nagytanácsban ülők mind rátekintettek, és látták, hogy az arca olyan, mint egy angyalé* (ApCsel 6,15).¹⁸ Számos egyéb hatás érhetette a jeruzsálemi események során, amelyek ha titkon is, elgondolkodtathatták.

Pál minden bizonnyal jól ismerte a Krisztus követőinek írásmagyarázati érveit, és nem kerülhette el figyelmét az az igazságról mindhalálíg való meggyőződés, amelyet az általa üldözöttek tanúsítottak. Azonban ha voltak is lelki vívódásai vagy gondolati töprengései megtérése előzményeként, azokat a leírások nem fedik fel előttünk, hanem ehelyett mintegy a lényegre összpontosítva azt a konkrét fordulatot mutatják be, amely során Pál Jézus Krisztushoz való viszonyulása az ellenkezőjére változott. Ez az új hitvallás kétségkívül olyan gyökeres változást hozott, amely kihatott az apostol egész világnézetére. Meglepő azonban számba venni, hogy mennyi terület maradt mégis változatlan életében.

Pál megtérését követően is ugyanaz a vérmérsékletű, energikus, célnak feszülő, küzdő típus maradt, és ugyanaz a művelt, okos írástudó. A neve sem változott meg, nem ekkor lett Saulból Pál.¹⁹ Nem értéktelen ember volt, akiből most értékes lett.²⁰ Értékeit, a képzettségét és nyelvtudását be tudta állítani az Úr szol-

¹⁶ Vető Lajos: *Tapasztalati valláslélektan*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest 1966, 108.

¹⁷ Pál a ciliciai Tarzusból származott (ApCsel 21,39), így illik rá a leírás: *Megjelentek [...] néhányan a cilíciaiak és ázsiaiak közül, és vitakoztak Istvánnal* (ApCsel 6,9). Megtérése után folytatta István szolgálatát Jeruzsálemben: *Beszélt és vitázott a görög nyelvhűekkel* (ApCsel 9,29).

¹⁸ Bizonyára hallhatta István utolsó szavait is, miután megkövezték: *Uram, ne rödd fel nekik ezt a bűnt!* (ApCsel 7,60; vö. 58. v.).

¹⁹ Mindkét neve megvolt születésétől fogva. Wick kifejti, hogy Pál apostol a *Saul*, Benjámin törzsére utaló zsidó neve mellett (Fil 3,5) hellenista szokás szerint kapta második, római nevét, a *Paulust*. Csak Lukács nevezi őt Saulnak, de nem megtéréseig, hanem addig, amíg misszionáriusként egy nem zsidóval találkozik: *Saul pedig, akit Pálnak is hívnak* (ApCsel 13,9). „Nem *Saul* úgynevezett *megtérése* teszi őt *Pállá*, hanem majd csak a pogány népek között végzett szolgálata.” Wick, Peter: *i. m.* 29–31. (A *dölt* kiemelés a szerzőtől való.)

²⁰ „Az ember nemcsak attól értékes, ami lehet belőle, hanem attól is, amit éppen most megtestesít. [...] Gyakran azt mondjuk, hogy attól váltunk értékessé, hogy Krisztus meghalt értünk. Ám ez téves felfogás. Krisztus halála *feltárta* azt a temérdek értéket, amelyet Isten belénk helye-

gálatába. Még kitanult szakmáját, a sátorkészítő mesterséget is használta később. Hamis következtetésre jutnánk tehát, ha Pál karakterét abban határoznánk meg, hogy korábbi önmaga ellentettjévé vált a hitre jutásával.

Megoszlanak a nézetek arról, hogy Pál megtérése milyen változásokat idézett elő személyiségében. Önmagában is vitatott kérdés, hogy egyáltalán megváltozhat-e az énünk bármilyen hatásra. Vető Lajos szerint

„[...] naiv felfogás, hogy énünk nem változik, hanem önmagával egész életünkön át azonos marad. [...] A vallásos átélés új ént alakít ki, s személyiségünk belső lényegét szinte teljesen átformálja. Ha énünk erősen részt vesz valamiben, akkor személyiségünkben változások következnek be.”²¹

Így a hitre jutás eseményét pontosan olyan hatásként azonosítja, amely képes a személyiség átformálására: „A bűnbánat ereje különböző fokú lehet. Épp úgy átformálhatja a személyiséget, mint a megtérés.”²²

Pál személyiségjegyeiben azonban nem látunk karakteres változást. Sokkal inkább beigazolódik annak ténye, hogy a születésével hozott kitartó, erős akarátú, céltudatos természete megmaradt, ez azonban helyes mederbe került megtéréseivel, majd a helyes cél felé folyt tovább. Olvastuk, hogy korábban miként *pusztította az egyházat, házról házra járt, férfiakat és nőket hurcolt el és börtönbe vetette őket* (ApCsel 8,3). Ugyanezzel az elszántsággal buzdít később: *Öljétek meg tehát tagjaitokban azt, ami csak erre a földre irányul: a paráznaságot, a tisztátalanságot, a szenvedélyt, a gonosz kívánságot* (Kol 3,5–6).

Pál megbánta múltjának hiábavalóságait: istenkáromlásnak és hitetlenségnek nevezte azokat (1Tim 1,13. Vö. ApCsel 22,3, ahol már az őt üldöző zsidóknak mondja: *én is így rajongtam Istenért, ahogyan ma ti mindnyájan*). Kárnak és szemétnak ítélte korábbi céljait és farizeusi büszkeségét (Fil 3,4–8), de nem hagyta kárba veszni emberi kapcsolatait: a zsidóknak zsidó módon hirdette az evangéliumot (1Kor 9,20). Nem tagadta meg őseinek Istenhez ragaszkodó lelkületét (2Tim 1,3), nem vetette el azt a tudást, amit az Ószövetségből tanult Gamáliél lábainál (ApCsel 22,3). Hallesby is megerősíti, hogy Pál konzisztens maradt önnön személyiségét illetően:

„Feltűnő, hogy mind megtérése előtt, mind pedig azt követően milyen biztosan és céltudatosan, milyen szilárdan és hűségesen követte meggyőződését. [...] Még Péter

zett. Jézus azért váltott meg minket, mert érdemesek voltunk arra, hogy megváltson.” Griffin, Em: *Szeresszünk barátokat! ... és becsüljük meg őket!* Ford. Erdélyi András. Harmat Kiadó, Budapest 2008, 41. (A *dólt* kiemelés a szerzőtől való.)

²¹ Vető Lajos: *i. m.* 106–107.

²² Uo. 115.

apostollal is szembefordult, aki Antiókiában megvetésre méltó képmutatásban bizonyult bűnösnek (lásd Gal 2,11–14). Ezenkívül észrevehetjük Pál sajátos »munkadühét« is: »...sőt többet munkálkodtam, mint azok mindnyájan« – állapítja meg egy alkalommal (1Kor 15,10, Károli). Missziói útjai során megmutatkozik praktikus természete is: nemcsak abban, hogy szükségleteiről saját kezének munkájával gondoskodik, hanem abban is, ahogyan távoli országokban megtervezi ténitői munkáját. Meglátszik ez az általa alapított gyülekezetek szervezésében is. [...] Végül feltűnik, hogy Pál is ki volt téve az önhittség és a túlzott önbizalom veszélyének. Erre a gyengéjére utalva írja: »És hogy a kijelentések nagysága miatt el ne bizakodjam, tövis adatott nékem a testembe, a Sátán angyala, hogy gyötörjön engem, hogy felettébb el ne bizakodjam« (2Kor 12,7, Károli).²³

Masznyik Endre hasonlóképpen összegzi a megtérés utáni Pál személyiségének jellemzőit:

„[...] az arabiai pusztából, mint kész apostol, új élettartalommal, életnézettel s életcéllal tért meg, mi természetesebb, hogy az *újhoz* most ép oly szívóssággal akart ragaszkodni, mint a *régihez*, hogy az újért ép úgy akart élni, halni, mint a régiért. Psychologiai kényszerűség az nála, hogy a mily hévvel buzgott egykor a törvény nevében a *törvényért*, ugyanolyan hévvel buzogjon most a kegyelem nevében a – keresztért, a Jézus Krisztusba vetett hit igazságáért, az evangéliomért.”²⁴

Pál példája azt a következtetést erősíti, hogy a megtérés nem idéz elő változást az ember személyiségében, ami nem is lehet cél, hiszen nem különböztetünk meg rossz és jó személyiség típusokat. A vérmérsékletünkből fakadó különbözőségünk nem hitbeli vagy erkölcsi kérdés, hanem alkati. Martínez példaként Pétert hozza föl, aki Pálhoz hasonlóan, de tőle eltérő jellemzőkkel ugyanolyan spontán, egyszerű és lobbanékony természetű maradt, mint korábban volt, de már a Szentlélek ellenőrzése alatt, és jut erre a következtetésre:

„Az Úr Jézus nem változtatta meg az apostolok vérmérsékletét, miután elhívta őket, sőt még pünkösöd után sem. [...] „esztelenség lenne [...] azt várni, hogy drasztikus változás áll be személyünk öröklött vonásaiban.”²⁵

Hallesby, Masznyik és Martínez itt Vető Lajos álláspontjával ellentétes következtetésre jutnak. Noha véleménykülönbségük nem oldható fel, némiképp érthetővé válik az emberi személyiség összetett voltának figyelembevételével. Maga Pál apostol is hadakozik a saját lényében tapasztalt kettősséggel: *gyönyörködöm az*

²³ Hallesby, Ole: *i. m.* 58–59.

²⁴ Masznyik Endre: *i. m.* 172. (A *dölt* kiemelés a szerzőtől való.)

²⁵ Martínez Vila, Pablo: *i. m.* 22.

Isten törvényében a belső ember szerint, de tagjaiban egy másik törvényt látok, amely harcol az értelmem törvénye ellen, és foglyul ejt a bűn tagjaiban lévő törvényével (Róm 7,22–23). Nyilvánvaló, hogy a személyiségnek van fejlődése, gazdagodása vagy torzulása is. Azonban az újjászületés kapcsán a Szentírás nem megváltozásról vagy módosulásról beszél, hanem étellel való betöltekezésről. Pál így buzdítja az efézusiakat: *újjuljatok meg lelketekben és elmétekben, öltöttek fel az új embert, aki Isten tetszése szerint valóságos igazságban és szentségben teremtett* (Ef 4,23–24). Legyünk *megújult* emberek, mondja Pál, és nem arra szólít fel, hogy legyünk *más* emberek. Élünk az igazi valónk szerint, akivé Isten az ő képmásaként teremtett minket.

Pál esetében is így láthatjuk a személyiségfejlődést: miután megtért, étellel telt meg, részévé vált a krisztusi karakter. Új lett számára a környező világ, újjáértelmezte kapcsolatait: a távollévők közel valókká, az idegenek missziós célponttá, a régi kötődések megmentendők ké váltak. Azonban megmaradt annak az embernek, akivé Isten teremtette a kapott alkati erősségekkel és gyengeségekkel, képességekkel és gátlásokkal. Saját szavaival: *Isten kegyelméből vagyok, ami vagyok, és hozzám való kegyelme nem lett hiábavaló* (1Kor 15,10). Célja az lett, hogy mindezekkel a tulajdonságokkal jól sáfarkodva épülhessen hasznos tagként Krisztus testébe. És tette ezt olyan felhatalmazással (ApCsel 9,15), hogy személye meghatározó alakjává vált a formálódó missziós munkacsoportoknak, születő közösségeknek, szerveződő gyülekezeti struktúráknak.

Pál apostol közösségei

Pál személyéről úgy alkothatunk hiteles képet, ha megvizsgáljuk azt a közösséget is, amelyhez tartozott. Meghatározó egyénisége olykor elfeledtetni velünk, hogy élete végéig mennyire fontos volt számára az ő testvéri, munkatársi köre. Megtérése előtt is közösségek tagjaként határozta meg magát, mint aki Benjámin törzséhez tartozó zsidó és elkötelezett tagja a farizeusok csoportjának (Fil 3,5).

Missziói elhívását sem egyéni küldetésként értelmezte, társas kötődésekben látjuk a keresztyének között is. Barnabás, a jeruzsálemi gyülekezet egyik előljárója karolta fel, aki bemutatta őt az apostoloknak. Pál maga is írja, hogy később meglátogatta Pétert Jeruzsálemben, ahol Jakabbal is találkozott (Gal 1,18), elismerte tekintélyüket. Barnabás magával vitte őt Antiókhiaiba, ahol több munkatárssal kiegészülve egy színes összetételű gyülekezetben végezték közösen a tanítói szolgálatot. Ez a helyi gyülekezet jelentette azt a testvéri bázist, ahonnan kiindulva és ahová megérkezve járta be Pál missziós útjait, maga mellett tudva segítők és szolgatársak egyre szélesedő körét.

Barnabás és Pál – ebben a sorrendben olvashatjuk a nevüket – a gyülekezet áldásával indultak el az első missziós útjukra, és segítőként Barnabás unokaöccse,

János, akit Márknak is hívtak, csatlakozott hozzájuk. Mélységek és magaslatok csiszolták össze életüket, s közben Pál a csoport vezetőjévé lett. A közös munka mellett Pál és Barnabás nem mindig volt egy véleményen. Miután az első missziói útjukon János-Márk elvált tőlük Pámfiliaiban, és visszatért Jeruzsálembe (ApCsel 13,13), Pál nem tartotta helyesnek magukkal vinni őt a második missziói útra. Barnabás viszont ragaszkodott Jánoshoz. *Emiatt meghasonlás támadt közöttük, ezért különváltak egymástól: Barnabás magával vitte Márkot, és elhajózott Ciprusra. Pál pedig Szíliászt választotta társul* (15,36–41).

A második missziós csoportba tehát már Pál választott társakat: a tapasztalt Szilásszal indult, majd az ifjú Timóteust vette maga mellé (Apcsel 16,1), akit fiaként szeretett, később pedig a görög műveltségű történetíró és orvos Lukács is csatlakozott hozzá. Sajátos dinamikát figyelhetünk meg az emberi kapcsolódásokban: a munkamező kiszélesedésével a társak olykor szétváltnak, majd újra találkoznak, helyi lakosokkal ismerkednek meg, és más utazókhöz társulnak. Korinthusban Pál csatlakozott hívó testvérekhez, Akvilához és Priscillához, később pedig ők tartottak Pállal Efézusig. Az apostol kereste és ápolta a kapcsolatot zsidókkal és görögökkel, férfiakkal és nőkkel, tanultakkal és az utca emberével, tekintélyes vezetőkkel és fiatal tanítványokkal egyaránt.

Harmadik missziós útján ismét tovább bővülő munkatársi kört láthatunk az apostol mellett. A csoport színes összetételére mutat példát Lukács beszámolója a Macedónián át vezető útról: *Elkísérte őt a béreai Szópatér, Pirrosz fia, a thesszalonikaiak közül pedig Arisztarkhosz és Szekundusz, a derbéi Gájusz és Timóteus, valamint az ázsiai Tükhikosz és Trofimosz. Ezek előre mentek, és Tróászban vártak rájuk* (ApCsel 20,4–5). Ennél is összetettebb kapcsolati hálót tükröz a Rómaiakhoz írt levél záró fejezete, amely szintén ebből az időszakból való. Itt az apostol huszonnégy társát üdvözli név szerint, akik megannyi módon kötődnek hozzá: *nőtestvére, pártfogója, munkatársai, rokonai, fogolytársai, szerettei* (Róm 16).

Pál kiterjedt levelezése önmagában is mutatja, milyen sokrétű, élő és hatékony kapcsolatrendszer erőterében végezte missziói szolgálatát az apostol. A nagy távolságok ellenére aktív kapcsolatokat ápolt. Írásaival nemcsak önmagához, hanem egymáshoz is kapcsolta a közösségeket; felkérte őket, hogy adják tovább körleveleit, és hogy adományokat gyűjtsenek az ínségben levő testvérek számára.

Utolsó útján fogolyként szállították Rómába, de még ekkor is látunk mellette hűséges társakat Lukács és Arisztarkhosz személyében, tehát fogságában sem maradt egyedül. Tituszra is így számíthatott mindvégig, aki stratégiai partnerévé lett. Fiatalon vette maga mellé, s később kinyújtott karja lett a Korinthusban és Krétán élő testvérek felé. Timóteus is kipróbált munkatársává lett az évek során, de még ennél is több, ugyanis az idős apostol úgy tekintett rá, mint aki lelki támasza is lett. S noha említ olyanokat, akik elhagyták későbbi fogsága idején (2Tim 1,15;

4,10.16), hűséges társakról is ír maga mellett, akik közé Márkot is várta (2Tim 1,16–17; 4,11.21).

A közvetlen munkatársak és útítársak közösségén túl, mint ahogyan Isten minden gyermeke is, Pál tagja volt a széles körű testvéri közösségnek, Krisztus testének. Számos helyi közösség hordozta őt szívében. Az antiókhiai kiküldő anyagyülekezet úgy tartotta őt számon, mint kedves testvért; az efézusi presbiterek úgy búcsúztak el tőle, hogy sírva borultak nyakába és csókolgatták; a tíruszi és cézárei testvérek féltő szeretettel óvták őt a fogságtól; ugyanakkor várták látogatását a Rómában élők, akiktől bizakodást nyert (ApCsel 13,3; 20,37; 21,4.12; 28,14–15; Róm 1,11–12). Tehát nem csak Pál ad a közösségnek, hanem a közösség is ad neki: imádkoznak érte, elkísérik, óvják, tanácsolják, szeretetük által megtöltik bizakodással.

Csoportlélektani jellemzők

A modern pszichológiatudomány a személyes lelki jellemzők mellett a csoportműködés lélektanát is vizsgálja. Számos tanulmány foglalkozik vezetőik és vezetettek kapcsolatának, illetve a csoporttagok hatékony együttműködésének kérdésével. A következőkben ezekből tekintünk meg néhányat, s láthatjuk majd, hogy a legtöbb megállapítás a missziói munkacsoportok és gyülekezeti közösségek belső dinamikájára nézve is érvényes. A szociálpszichológia, amely az 1930-as évektől foglalkozik csoportdinamikával, vagyis a csoporton belül kialakuló szerepek és közösségi szituációkban megmutatkozó attitűdök vizsgálatával,²⁶ feltárva a különböző személyiségek, illetve a bennük rejlő egyéni erősségek és gyengeségek egymásra gyakorolt hatását.

Klein Sándor pszichológus-kutató írja, hogy a nagyvállalatok élére általában olyan „szupermenedzsert” keresnek,

„[...] aki kiemelkedően intelligens, de azért nem vész el az elméletekben; erőteljesen irányít, de érzékeny az emberek problémái iránt; dinamikus és türelmes; jól kommunikál és figyelmesen hallgat; gyorsan és megfontoltan dönt. Ilyen egymást jórészt kizáró tulajdonságokkal azonban csak egy *csapat*, egy *team* rendelkezhet.”²⁷

Meredith Belbin brit vezetéselméleti kutató különféle összetételű csoportok hatékonyságát vizsgálta. Megfigyelte, hogy az egyéni kiválóságokból álló csapat

²⁶ Ld. Cartwright, D. – Zander, A.: A csoportdinamika keletkezése. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan*. Gondolat Kiadó, Budapest 1969, (47–74) 48.

²⁷ Klein Sándor: Előszó. In: Belbin, Meredith: *A team, avagy az együttműködő csoport*. Ford. Szalai Judit. SHL könyvek. SHL Hungary Kft., Budapest 1998, (7–14) 7. (A *dölt* kiemelés a szerzőtől való.)

sokszor teljes kudarcot vallott, mivel nem tudtak egységes koncepciót kialakítani.²⁸ Azonban

„[...] minden vezetői teamben kell lennie legalább egy igazán okos (jó elemző-készséggel bíró vagy kreatív) személynek. [...] Ha túl sok szakács van, elrontják az ételt, mert több recept szerint főznek. Akkor is ez lesz az eredmény, ha nem lehet hozzáférni a fazékhoz, mert mások ott lábatlankodnak.”²⁹

Egy csoporton belül „az azonos képességek nem adódnak össze”, és „nem az a kreatív vállalat, amelynek minden egyes dolgozója kreatív”.³⁰ Így annál jobb, minél változatosabb összetételű a csapat – intellektuálisan, temperamentum és csoportszerep tekintetében egyaránt. Ez nemcsak a munkaeredményben, hanem a csapat egységében is mérhető, mert ahogy Meredith Belbin megállapítja: „bizonyos, hogy az értelmi képességek szempontjából eltérő csapattagokból álló teamek összetartóbbak”.³¹ Tehát egy csoport sokszínűsége erősíti, sűrűbb szövetűvé teszi a közösséget, ez pedig nemcsak a munkavégzés hatékonyságát növeli, hanem a hosszú távú együttműködést is segíti.

A csoportgondolkodás előnyei mellett látnunk kell annak veszélyeit is. Ezek a veszélyek akkor jelentkeznek, amikor

„[...] a konfliktusokkal való szembenézés és azok megharcolása helyett emberi kvalitások vagy éppen koncepciók lesznek orientációs pontokká”.³²

Veres Sándor Péter pszichológus, aki kutatásában teológiai szempontokat is figyelembe vesz, felhívja a figyelmet a csoportdöntésekben rejlő konformizmus kísértésére:

„A belső meggyőződés megharcolását nélkülöző, csupán igazodó hozzáállás valójában rejtőzködés, az igazság megtagadása, Istentől való elfordulás, csakúgy, ahogyan a bűnesetben is történt. A konform viselkedés elrejtí a személy valódi meggyőződését, és nélkülözi az ember Isten előtti felelősségvállalását.”³³

²⁸ Ld. Belbin, Meredith: *i. m.* 25–26. Belbin Apolló-szindrómának nevezi, amikor ideálisnak tűnik egy csoport, mert különösen intelligens tagokból áll, de éppen ezért a határozott önálló álláspontok folyamatos vitákat indukálnak, és az érvek ütköztetése felemészti a csoport erejét.

²⁹ Belbin, Meredith: *i. m.* 113–119.

³⁰ Uo. 60.

³¹ Belbin, Meredith: *i. m.* 132.

³² Veres Sándor Péter: Kísérlet a csoportgondolkodás teológiai értelmezésére. In: *Veritas et Vita* (2011/2), (3–23) 4.

³³ Uo. 6.

Mérei Ferenc gyermeklélektani kutatásaival igazolja, hogy a közösség peremén lévő tagok vannak a legkevésbé kitéve a konformizmus hatásának. A peremszerepben lévő tagot „kötik legkevésbé a csoportszokások. Tradícióidegen.”³⁴ Miközben hajlamosak vagyunk a fő funkciókat betöltő központi szereplőkre, a formális és informális vezetőkre összpontosítani, nem hanyagolhatjuk el a csoporthoz gyengébb szálakkal kötődő tagok szerepét sem:

„Egy három-négytagú csoportban is találunk olyan gyermeket, aki az együttes tevékenységekben kevésbé vesz részt, a kialakult szokásokat kevésbé követi, és ha idegen kerül be, könnyebben kapcsolódik hozzá, mint a szokásokat jobban őrző csoporttagok.”³⁵

Ilyenformán a peremszerepben lévő tagok éppen hogy stabilizálják a csoport helyzetét a tágabb kontextusban. A gyengébb kapcsolatokon keresztül nyílik út más csoportok felé, és talál egy közösség beágyazódást a társadalom bővebb rétegeibe. Az elkötelezett mag ugyanis hajlamos a bezárkózásra, az elitézés kialakítására. Ezeket a felismeréseket elsőként Mark Granovetter amerikai szociológus összegezte és publikálta *A gyenge kapcsolatok ereje* című tanulmányában.³⁶ A társadalmi hálózatokban leírt szabályszerűséget később Csermely Péter biokémikus professzor általános tételként is igazolta: „A gyenge kapcsolatok stabilizálják a komplex rendszereket”.³⁷

Ez szemléletváltozást hoz a keresztyén közösségek, missziós csoportok hálózatelemzésében is. Kulcsszereplőként tekinthetünk minden tagra, ahogyan maga Pál is megbecsüli a háttérfunkciókat betöltő testvéreket: *Nem mondhatja a szem a keznek: „Nincs rád szükségem”, vagy a fej a lábának: „Nincs rátok szükségem!” Ellenkezőleg: a test gyengébbnek látszó részei nagyon is szükségesek, és amelyeket a test tisztességtelen részeinek tartunk, azokat nagyobb tisztességgel vesszük körül, és amelyek ékesség nélkül valók, azok nagyobb megbecsülésben részesülnek.*” (1Kor 12,21–23)

Személyes kapcsolati hálónk különféle szinteket mutat: a legtágabb ismerősi körön belül egy szorosabb rokoni, gyülekezeti vagy munkatársi körrel, valamint

³⁴ Mérei Ferenc: Az együttes élmény. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan*. Gondolat Kiadó, Budapest 1969, (346–365) 363.

³⁵ Uo. 362.

³⁶ Mark S. Granovetter 1973-ban megjelent dolgozatának központi gondolata ekképpen hangzik: „A gyenge kapcsolatok szerepet játszanak a társadalmi kohézióban. Amikor valaki munkahelyet vált, akkor nem csupán egyik kapcsolati hálózatból a másikba költözik, hanem egyúttal összekötöttest is teremt ezek között.” Granovetter, Mark S.: The Strength of Weak Ties. In: *American Journal of Sociology* 78 (1973/6), (1360–1380) 1373.

³⁷ Csermely Péter: *A rejtett hálózatok ereje. Mi segíti a világ stabilitását?* Vince Kiadó, Budapest 2005, 13.

a legszűkebb családi és baráti kötődésekkel.³⁸ Ugyanúgy mi is különböző szinteken állunk mások kapcsolati hálójában, és csoportokat alkotva veszünk részt egyéb kapcsolódások szövevényes rendszerében. Tom Marshall új-zélandi szerző két kategóriát javasol kapcsolataink osztályozására: a) eszközül szolgáló vagy együttműködésre épülő kapcsolatok, más szóval munkacsoport; b) társas vagy beteljesítő jellegű kapcsolatok, ilyen a házasság, a barátság és a rokoni szálak. Ezeken belül további szinteket különböztet meg az intimitás és a kiterjedés tekintetében.³⁹ Szem előtt tartva a gyengébb kapcsolatok fontos szerepét, nem cél, hogy mindenkivel bensőséges kapcsolatra törekedjünk. „Vállalhatunk komolyan elkötelezett, de mégsem intim kapcsolatot másokkal, amelyek jogosak és értékesek” – hangsúlyozza Marshall,⁴⁰ és Jézus példáját hozza fel, akinél szintén felfedezhetjük a kapcsolatok rétegződését: a hetven és a tizenkét főből álló tanítványi csoportot, a három közel álló tanítványt és végül Jánost, aki *nyugodott is ama vacsora közben az ő kebelén* (Jn 21,20, Károli).⁴¹

Meredith Belbin azt is kutatta, hogy mekkora az az ideális csoport, amely hatékonyan tud döntést hozni, és erre a következtésre jutott:

„Három kimagasló és egymást kiegészítő képességekkel rendelkező személy igen hatékonyan dolgozhat együtt, ám ebben az esetben nem érdemes teamről beszélni. A team egy sajátos képződmény, amely akkor is azonos marad önmagával, ha tagsága változik. Nincs olyan személy, akitől a team egésze függne. Egy háromtagú teamről nem lehet ugyanezt elmondani.”⁴²

Ő a tíz fő körüli csoport mellett érvel, amelynek hatékonyságát más területekről is igazolva látjuk: a római hadsereg struktúrája, vadászcsapatok, csapatsportok.⁴³ Nem említi Jézus apostolainak csoportját, de amint láttuk, ez a kör egyaránt lefedi a különbözőségek meglétét és a részcsoporthoz tartozó nagyobb hatékonyság és intimitás lehetőségét.

Pál apostol esetében szintén megfigyelhető, hogy azt az utat járta, amit a modern vezetéstudomány sokrétűen igazol: az együttműködést. A nyomában születő gyülekezetek jól tükrözik azt a képet, amelyet Martínez vázol:

³⁸ Ld. Parrott, Les – Parrott, Leslie: *Kapcsolatklínika*. Ford. Gulyás Melinda. Harmat Kiadó, Budapest 2007, 76. Ebben a pszichológus szerzőpáros kifejti, hogy általában 500-2500 emberrel kerülünk kapcsolatba évente, akik közül 20-100 fővel találkozunk rendszeresen, és közülük 1-7 fő nevezhető igazán közeli barátoknak.

³⁹ Ld. Marshall, Tom: *Vezetők és vezetés*. Zúgó Szél Alapítvány, Budapest 1999, 138-139.

⁴⁰ Uo. 144.

⁴¹ Ld. Marshall, Tom: *i. m.* 143.

⁴² Belbin, Meredith: *i. m.* 159.

⁴³ Ld. uo. 152-153.

„Az egyház sok-sok különbséget magában hordozó, több dimenziójú test. Az egyik különbség a temperamentumok változatossága. A gyülekezet egysége nem tagjainak egyformaságán múlik.”⁴⁴

A csoportszerepek egészséges működését felfedezhetjük az apostolnál is. Nem kívánt mások fölé magasodni elhívása tekintélyével. Szolgálatára kezdetén láthatjuk gyülekezeti társtanítóként és Barnabás mellett másodikként is a misszióban, majd évekkel később tapasztalt apostolként sem vonakodott követni a jeruzsálemi vezetők tanácsát (ApCsel 21,17–26). Nem engedett azonban a konformizmus kísértésének, hogy hitelvei ellenére nyerve el zsidók vagy apostolok elfogadását (Gal 2,11–14). A csoportgondolkodás veszélyeitől elsősorban az védte meg őt és társait, hogy a keresztyén csoportok szerveződésében nem emberi tekintélyekhez igazodtak, hanem minden esetben Isten Szent Lelkétől várták a vezetést (ApCsel 13,4; 16,6–10).⁴⁵ Sohasem valamilyen csoportérdek vezette őket döntéseikben, hanem Isten és egymás szeretete. Pál apostol tanításában az egység nem egy csoport vagy gyülekezet egységét jelenti, hanem egy magasabb egységet, Isten és az övéi közösségét Szent Lelke által: *viseljétek el egymást szeretettel, igyekezzetek megtartani a Lélek egységét a békeesség kötelékével* (Ef 4,2–3).

Befejezés

E tanulmány célja az volt, hogy Pált, aki a missziótörténet méltán kiemelkedő alakja, olyan megvilágításban láthassuk, mint aki hozzánk hasonló, vagyis emberi. És éppen azért, mert hozzánk hasonló ember volt, példája még nagyobb erővel szólíthat meg. Ugyanígy lépnek közelebb hozzánk Pál társai, hogy lássuk emberi voltukat, hiszen ők is hasonlítanak ránk. Ahogyan az Isten közöttünk munkálkodó ereje szintén olyan, mint amely kísérte őket útjaikon.

Foglalkoztunk Pál apostol személyiségével, amely mint Istentől kapott alkati adottság meghatározó szerepet kap a társas érintkezésben. Megtérésével nagy változáson ment keresztül, azonban mégis ugyanolyan célnak feszülő és elszánt ember maradt, mint amilyen korábban volt. Noha a pszichológiai nézetek megoszlanak énünk átformálhatóságának tekintetében, az ember személyisége, vérmérséklete aligha változik megtérésével. De ez nem is cél. Amiként Pál példája is megerősíti, tulajdonképpen nem másokká leszünk a megtéréssel, hanem az

⁴⁴ Martínez Vila, Pablo: *i. m.* 21.

⁴⁵ William MacDonald példák sorával mutatja be, hogy a korai keresztyének miként kaptak vezetést. Összefoglalva: „1. A Szentírás által. 2. Látomások és próféciaik által. 3. Körülmények által. 4. Más keresztyének tanácsa és kezdeményezése által. 5. Közvetlen közlés által, talán benső, szubjektív módon.” MacDonald, William: *Újszövetségi kommentár. I. Máté-Róma*. Evangéliumi Kiadó, Budapest 1999, 559.

igazi valónk bontakozik ki: azzá leszünk, akiknek Isten teremtett. Pál apostol is így lett Isten eszközévé. Küzdött gyengeségeivel, és hatékonyan vetette be erősségeit a missziós munkában. Miután kiteljesedett benne a „belső ember”, ekként imádkozik hívő testvéreiért is: *batalmasan megerősödjék bennetek a belső ember azzó Lelke által* (Ef 3,16).

Pál apostol nemcsak szavaival tanított, életgyakorlatára is mintaként tekinthetünk. Különösen igaz ez a társkapcsolati kérdésekre, amely leginkább működése közben, a kölcsönhatások erőterében vizsgálható. Életének kronológiáját követve röviden áttekintettük az apostol kapcsolati hálójának dinamikáját: megemlítettük be- és kilépő társait, időszakos feladatot betöltő és életre szóló kapcsolatait, nagy intenzitású és mérsékelt kötődéseit. Végül a csoportlélektan kutatási eredményeire támaszkodva vizsgáltuk meg a körülötte formálódó missziós munkacsoportok jellemzőit, amelyek a hatékony csoportműködésre vonatkozó legfrissebb vezetéselméleti ajánlásokat tükrözik.

Pál személyiségét és kapcsolatrendszerét tanulmányozva számos ponton taláhattunk személyes érintettséget, hiszen mindvégig úgy tekintettünk rá, mint aki követhető és követendő példa. De nem is csak ő egyedül, hanem a társai is, akikkel közösen mondja: *azokra figyeljete, akik úgy élnek, ahogyan mi példát adtunk nektek* (Fil 3,17).

Felhasznált irodalom

- Cartwright, D. – Zander, A.: A csoportdinamika keletkezése. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan*. Gondolat Kiadó, Budapest 1969, 47–74.
- Csermely Péter: *A rejtett hálózatok ereje. Mi segíti a világ stabilitását?* Vince Kiadó, Budapest 2005.
- Granovetter, Mark S.: The Strength of Weak Ties. In: *American Journal of Sociology* 78 (1973/6), 1360–1380.
- Griffin, Em: *Szerezzünk barátokat! ...és becsüljük meg őket!* Ford. Erdélyi András. Harmat Kiadó, Budapest 2008.
- Halász László – Marton L. Magda: *Előszó*. In: Halász László – Marton L. Magda (szerk.): *Típustanok és személyiségvonások*. Ford. Czigler István, Faragó Klára, Freisinger Ferenc, Kulcsár Zsuzsanna, László János, Téri Sarolta, Várkonyi Zsuzsa. Gondolat, Budapest 1978, 5–38.
- Hallesby, Ole: *Személyiség-típusok. Adottságaink és amit velük kezdbetünk*. Ford. Jurány György. Harmat Kiadó, Budapest 2002.
- Klein Sándor: *Előszó*. In: Belbin, Meredith: *A team, avagy azzó együttműködő csoport*. Ford. Szalai Judit. SHL könyvek. SHL Hungary Kft., Budapest 1998, 7–14.

- Kroeger, Otto – Thuesen, Janet M.: *Mások vagyunk – együtt működünk*. Ford. Kós Judit. Ursus Libris, Martonvásár 2017.
- Marshall, Tom: *Vezetők és vezetés*. Zúgó Szél Alapítvány, Budapest 1999.
- Martínez Vila, Pablo: *Imádság és lelki alkát*. Ford. Tóth Eszter. Harmat Kiadó, Budapest 1994.
- MacDonald, William: *Újszövetségi kommentár. I. Máté-Róma*. Evangéliumi Kiadó, Budapest 1999.
- Masznayik Endre: *Pál apostol élete és levelei. I. Pál apostol élete*. A szerző sajátja. Wigand F. K. Könyvnyomdája, Pozsony 1894.
- Mérei Ferenc: Az együttes élmény. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan*. Gondolat Kiadó, Budapest 1969, 346–365.
- Parrott, Les – Parrott, Leslie: *Kapcsolatclinika*. Ford. Gulyás Melinda. Harmat Kiadó, Budapest 2007.
- Veres Sándor Péter: Kísérlet a csoportgondolkodás teológiai értelmezésére. In: *Veritas et Vita* (2011/2), 3–23.
- Vető Lajos: *Tapasztalati valláslelektan*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest 1966.
- Wick, Peter: *Pál. A keresztyénység tanítója*. Ford. Gromon András. Kálvin Kiadó, Budapest 2007.

* * *

The study focuses on the human side of apostle Paul: his mentality and his characteristics manifested in social interactions. Analysing the changes related to his conversion we realise that he did not become a different person, rather his real God-given personality came to be revealed in his ministry for God. We may consider Paul's way of life a practical lesson, exposing an example to follow. Tracing the chronology of his mission trips we observe the dynamics of his social network, referring to companions joining and leaving the team and contacts of various intensity. Considering the findings of social psychology, we examine the features of mission teams formed around him which cohere with recent recommendations on how to be effective in teamwork.

Keywords: Paul the apostle, personality, relationship, team.